

Zenbait ohar umorearen gainean

Unai Iturriaga
Bertsolaria, gidoigilea eta irudigilea

Umorea oso kontu serioa da. Ez dakit norena den esaldia. Bibotedun bati egozten diot nik. Edozelan dela ere, saiatuko naiz testu honetan aipurik ez erabiltzen bi arrazoigatik: neure esperientziatik harago, ezagutzarik ez dudalako eta, ondorioz, ez dudalako nire ezjakintasuna aipuz mozarrotu gura. Beraz, umorea oso kontu serioa dela esan dudan patxada berarekin esango dut umorea kontu barregarria dela. Negargarria ez esatearren.

Seguruasko, hain da umorea jendeari atxikia jende dene-tik, ezen gainerako oinarrizko beharriaz legez (arnastu, jan, edan, hesteekikoak egin, sexuarekikoak...) berdintzen gaituen hankabiko oro denboran eta espazioan. Besterik da umorearen tartaren zatirik handiena kulturala izatea, kla-seak, arrazak, generoak baldintzatzea, opresioak edo erre-presioak estaltzea... Umorea, kontu serio eta barregarri be-zain negargarri hori, eguzkialakoa baita: ikusten ez denean ere hor dago.

Umorea epaitzen

Gogoan dut, badira urte batzuk, Gipuzkoako Bertsozale Elkarteak eskatuta, bertso-epailetzari buruzko jardunaldi

batzuen harira Kike Amonarrizek eta biok berbaldi bat eskaini genuela Villabonan. Kikek jarri zuen jakituria, oinarri teorikoa zelanbait, eta nik haren gaineko bertsoaldien adibideak hautatu eta ezbaian jarri genituen epaitzeari zegokionez. Epaitu diot, baina ez bertsolari txapelketa batean egin ohi denez, zerotik hamarrera, ezpadaze, bertsoak eurak eta haiei emandako puntuazioa distantziatik zelan epaitzen, onesten, onartzen genituen, hori zen ezbaian jarri gura genuena. Gerra, neure kabuz, eta Kikek ezarritako zoru teorikoa baliatuz (uste dut ez diodala inoiz eskertu), hainbat bertso eskolatan

Guztiok epaitzen dugu umorea eta umorea darabilgunean epaitzen ari gara (guztiok)

izan naiz berbaldia eta sako-neko zalantza bera aurkezten: zelan epaitzen dugu umorea?

Itzuliko naiz aurrerago bertsoak eta horien umorea epaitzeari buruzko gogoetara. Alabaina, adar orokorragoetatik

dingiliz nabilen honetan, Pernandoren egia bat gehituko dut: guztiok epaitzen dugu umorea eta umorea darabilgunean epaitzen ari gara (guztiok).

Esan nahi baita, beste inork umoretzat duena gure gustukoa ez denean, edo ustezko umore horrek erasotzen gaituela uste dugunean (gu geu, gure ingurua, edo eremu zabalago batean, gure aliatuak edo *gutarrak* diratekeenak), epaitu egiten dugu, kaxkarra, gustu txarrekoa, edo are, umorea ere ez dela adieraziz. Alegia, guri graziarik ez baina besteri bai (gainera gutaz!), asunto txarra.

Bestalde, geuk hautatzen dugunean, pertsona, pertsonaia edo jendarte konkretu bat umoregai izan daitekeela eta, gainera, jakin badakigunean parean dugunak irizpide hori konpartitu edo ontzat eman dezakeela, epaia emana dago: gu eta haiek. Guk egiten dugu umorea, eurak dira umoregaia. Epaiketa birtual horretan galtzaile nor aterako den jakiten ez da gaitza.

Orotariko Euskal Hiztegiak *epai*az dio, bota beharreko zuhaitza trontzaz moztu aurretik aizkorarekin eginiko ebakia

dela, zein aldetara jausi bideratzeko egina. Aldez aurretiko erabakia dela, beraz, epaiarena, eta ez ostekoa.

Kike, umorea eta aldarte ona

Lerro batzuk gorago aipatu dut Kike Amonarriz eta ez nuke aipatu barik utzi gura estimutan dudala. Berbara ekarri dudan hitzaldi hartako apunteak aurkitu ditut eta hala dio Kikek bidalitako umorearen definizioak, *Euskararako Hiztegitik* hartua nonbait. Umorea da:

- a) Gogoaren edo izpirituaren egoera ona, alai bereziki:
- Aldarte bat da; gogoaren egoera bat.
  - Jarrera baikor eta alaiaren sinonimoa.
  - Gauza edo pertsonengan komikotik edo erridikulutik dagoena deskubritzeko edo azaltzeko gaitasuna.

Aldarte bat. Gogoaren egoera bat. Jarrera bat. Horrekin lotu izan dut nik beti Kike. Eta ez naiz ari bere txiste kaseteez, ez telebistako programez. Edo beharbada bai, ari naiz horretaz guztiaz eta bere soziologia mailako jardunaz. Euskararen gaineko elkarrizketa, programa edo hitzaldietan agertu ohi duen jarreraz, gogoaz, aldarteaz, umoreaz. Inozoa izan barik, eta hala agertzeko ezelako asmorik barik, gaiaz pasa ohi duen mezuak beti baitu jarrera baikor bat, gogoaren egoera bat, aldarte bat. Zailtasunen edo kudeatzen gaitzak diren egoeren aurrean ezkorrrera jotzera ohituegi gauden euskaldunon artean bakana da (sinesgarrien artean) Kikeren jarrera. Horregatik (ere) estimatzen dut. Umorea umorez egitea ez da edonoren esku dagoen zerbait.

Umorera bultzatzen zaituen aldarteak erabat baldintzatzen baitu emaitza. Ironia oso estimatua dagoen garaiotan, izango da pare bat urte izena gogoan ez dudan kantari ingeles bati irakurri niola *Berria*-n, kontuz ibili beharra zegoela ironiatik zinismora ez labantzeko. Arriskutsua zela zinismoa, urrundu egiten zaituela jendearengandik. Eta hara non agertzen den Kikek pasatako apunteetan umorearekin lotuta agertzen den beste aldagai bat: distantzia.

Distantzia

Bertso jardunean ohikoa da distantzia laburrean aritzea. Bazkari, afari, poteo eta taulaz aparteko imajina ditzakezun formatu horietako askotan, bertatik bertara ari da bertsolaria. *Hemen eta orain* aldagaia hain da premiatsua, bertsoa bera, eta harekin batera umorea bera ere, urjentziak baldintzatzen dituela. Distantziaren kontzeptua ez baita fisikoa bakarrik.

Irudipena daukat bertsolaritzaren hedatzeak eta zabal-kundeak ondorio oso onak izan dituela, baina, era berean, gure belaunaldiak apenas ezagutu duen *autoritatearen* galera ekarri duela. Hamaika bertsozaleri entzun izan diogu orain hamarkada batzuk bertsolariak herrira agertzen zirenean aparteko gertakaria izaten zela. Haien gaitasunak nireak halako hamar izan zitezkeela zalantzan jartzeko ezelako asmorik barik, kontaktak aditu ditut haien bertsoetako hitz bakoitzak hartzen zuen pisuaz, gizon haien (orduan gizonak ziren) jardun harekiko zegoen miresmenaz. Gaurko bertsolaria, ezer izatekotan, trebea da, baina ez bere presentziak, ez bere hitzak (nonahi presente egon daitekeelako, seguruasko), ez du karga hori, ez behinik behin distantzia laburrean ematen denean. Denborak eta distantziak hartara ekarrita, laburrean bertsolariak gehiago tirako dio fisikoari, begitik sartzen denari, topikoari, eraikita dagoen moldeari, horrek berarekin dakartzan arrisku guztiekin. Azken finean, topikoen eraikuntzak asko du gizartean nagusi diren balioetatik. Bizkor ibili beharrak, inprobisatzeak berarekin duen urjentziak, burutik ezpainerarako bidean berbak norberaren eraikuntzak diren arrazoa edo ideologia lako galbaheak pasa barik jaurtitzera garamatza. Horrekin ez dut, inondik ere, neure burua zuritu nahi. Ez da gure ahotik gure baitan ez dagoen ezer aterako, bai osteraz bazegoela ez zenekienik.

Jaialdiaren formatuak, oholtza batetik aritzeak berak ezartzen duen distantzia fisikoak (zeresanik ez tartean gaiak badaude), umoreari bestelako ertzetatik oratzeko aukera ematen du. Posizioa bera erreflexiboagoa da. Halakoetan

libreagoa naizela sentitzen dut, ez eskubidez, *de facto* baizik, neureagoa izan daitekeen talaiata batetik aritzeko umoreari dagokionean ere. Lau edo sei bertsolarik osatzen duten ohol-tza batean ez da Einstein izan behar kalkulatzeko zein izan daitekeen norberaren rola. Baina kontuz! Zoru labainkorra. Estereotipoek nortasunaren zantzu batzuk ematen dituzte, baina, batzuetan, azti ibili ezean kaiola bihurtzen dira.

Umorea eta komikotasuna

Gogoan ditut mutikotako asteburuetak arratsaldeak amaren familiako baserrian. Ezin jakin zapatuak ala domekak ziren, baina bai bazkalosteak zirena. *Buster Keaton* eta *Harold Lloyd*-en kapituluak pasatzen zituzten telebistan (*Chaplin*-ez ez naiz hainbeste gogoratzen). Lehengusuek barre eta niri graziarik egiten ez. Ez daukat akorduan hango erorketa, nahaste-borraste eta endredoek egundo algararik eragin zidatenik. Zine mutua zen hura eta berba behar nik. Ez neukan komikotasunik eta punto. Are gehiago, aitortzen hasita, aitortu behar dut neure burua gutxietsi ordez, gainontzekoak jende sinplea zirela pentsatzen nuela. Idiota izateko mila modu daude, horra bat.

Berba da bertsoaren lehengaia, eta, hura goragokotzat jotta, narratiba, poesia eta halako goi-kontuez maitemintzen da bat. Baina, umoreari gagozkiolarik (beste edozein gairi buruz ere balio luke), bata egiteko bestea ukatzea absurdoa da. Egia da, bertsolaritzan, komikotasuna gehiago lotu zaiola alderdi fisikoari berbazkoari baino eta, hein batean, guk, *estudianteen* belaunaldiak, ukatu eta gutxietsi egin dugula hori,

Bertsolaritzan,
komikotasuna gehiago
lotu zaio alderdi
fisikoari berbazkoari
baino eta, hein batean,
guk, *estudianteen*
belaunaldiak, ukatu eta
gutxietsi egin dugu hori,
herriak estimatzen
zuen bitartean

herriak estimatzen zuen bitartean (ez edozer, ez edozein, ez edozelan). Alabaina, komikoak beti du hartzailea, denboraz gaindikoagoa da, primarioagoa, zuzenago doa garunean non-bait dagoen kontrol-dorrera. Berban oinarritutako umoreari, edo gura baduzue, intelektualagoari, laurogeiko hamarkadako sintetizadoreei gertatu zitzaiena gertatzen zaio: atzo ezinbesteko, gaur entzun ez, eta hobeto.

Komikotasunarekin jarraituz, gertatu zait, gerora, gidoi-gintzan aritu eta eskas hori igartzea. Berdin dio animazioa izan, komikia, zein antzerkia. Ohartzen zara falta duzula hizkuntzaz gaindiko lengoaia amankomun hori. Eta hasten zara miresten zenbaitek lau marrarekin duten adierazkortasuna, edo zelan ekintza batek adierazi dezakeen pertsonaia baten mozdadea eta, era berean, egundoko enpatia sortu. Inorantziaren aitortza da ikasten hasteko pausoetan lehena. Umorea(n) ere ikasi egiten da.

Umorearen noranzkoak

Zapalduak zapaltzaileaz umorea egiten duenean eta zapaltzaileak zapalduaz egiten duenean, kasu beraren bi bertsiori buruz ari al gara? Ezezkoan nago. Zapaldua zapaltzaileaz ari denean bere komunitateari ari zaio gehienetan. Labana izan nahi du baina ukendua da, batez ere, umore hori. Zapaltzaileak zapalduarekiko darabilena mailua da, bere hegemonia indartzeko darabilen zartailu bat gehiago. Nork bere burua non kokatzen duen, hor egongo da aldea. Litekeena baita, us-tez, zenbait alorretan zapaldua dena zapaltzailea izatea beste hainbatetan. Ekuazio komplexuak dira horiek abstrakzioaren eremuan, eta gatozen konkretura:

Ocho apellidos vascos filma (ia) ikusia bezain kritikatu izan da (euskaldunen artean). Txarteldegietako emaitzak ikusita, eta kritikak kritika, egileek eta ekoizleek ez daukate zalantzarik ikusia bezain kritikatu izatea oso errentagarria dena. Are gehiago, euskaldunaren bipolaritateak onartzen du irrigai eta irrilaria izatea aldi berean.

Miren Gaztañagak ETBko *Euskalduna naiz eta zu?* programan esandakoak ez dira kritikatuak bezain ikusiak izan. Emisioaren arduraduna den katearen eta hura gidatzen duen gobernuaren jarrera ikusita, berriz, ez dirudi, ez Miren Gaztañagarentzat, ez programaren egileentzat, oso errentagarria izan denik. Euskaldunok irrigai izan gaitezke, menpeko garen heinean, baina ez irrilari jauntxoan terminoetan.

Saiatuko da bat kaka esplikatzeko, baina egitura administratiboaren eta 'onartutako' umorearen gezi adierazleek bat egiten dutenean, nire gusurako, ez da umorea.

Zapalduak zapaltzaileaz umorea egiten duenean eta zapaltzaileak zapalduaz egiten duenean, kasu beraren bi bertsiori buruz ari al gara? Ezezkoan nago

Ez, ez eta ez

Aipatu dugu arestian umorea aldarre bat dela, gogoaren egoera bat. Eta gogoan dut egoera bat, garai batean (1999-2004, adibidez) bertso saioetan sarri samar izaten zena. Gaia: «Zu Baltasar Garzón zara eta zu...». Eta ez, ez eta ez. Bakoitzak izango ditu bere bizipenen arabera sailkatutako garaiak. Nire akordutik goian aipatu dudan urte tarte hori bertsotarako zaila izan zen, baita umorerako ere. Plazan ere ez ziren, seguruasko, urterik jendetsuenak. Gure gatazka, Lizarratik Garazirako bideak lehertuta, gordin eta ez garden zetorren egunerokora. Ilegalizazioak, *Euskaldunon Egunkaria*-ren itxiera, tortura lehenengo lerroan...

Eta mina, izua eta amorrua sorrarazten zituen testuinguru horretan, bazoaz saio batera eta badiotsue: «Zu Baltasar Garzón zara eta zu...» edo «Zu Guardia Zibil bat zara...». Eta ez, ez eta ez. Uste dut lehenengo aldia izan zela erabaki nuena ez nuela rol batzuetatik kantatuko, ez behinik behin umorea egiteko asmoz. Hain zen patetikoa eta inpertinentea rol eta egoera horietatik barre algarra bat atera gura izatea

bera, itzelezko deserosotasuna eta ezinegona sortzen zizkidala. Sarri esan ohi dugun moduan, zer egin jakiten baino errazagoa baita zer ez egin erabakitzen, gaion aurrean planto egiteak lasaitu egin ninduen.

Pentsa lezake norbaitek bestelako gai batzuekin umorea egiteko ez nuela egundo halako erreparorik agertu. Bada bai, baliteke hala izatea. Izan ere, ez dakit umoreak araurik baduen, baina, izatekotan, nork bereak izango ditu.

Kontu serioa

Bertso jardunarekin lotutakoak aletu ditut gehienbat oharrotan, neure buruari halako plazan ezertaz hausnartzeko eskubide zalantzatia aitortu badiot, ezagutzen dudan gaia jorratzeko izan baita. Bestelako lanetan ere ibili izan naiz eta banabil *sormena* deritzogun eremu sorgin horren barnean, *arinaiztarraren* graduan, ordea. Eta, gainera, berbak zurian beltz jartzeak geroz eta bertigo handiagoa sortzen dit, hai-zetara jaurti eta desagertzen ikustera ohitu naizelako izango da, beharbada.

Umoreari buruz, umorerik gabe. Negargarria litzateke, egia esan, umorea halako kontu serioa izanda, barregarri geratzea. 🍷